

Sociológia 1972

Časopis *Sociológia* je v r. 1972 koncipovaný ako „Časopis pre otázky sociológie a vedeckého komunizmu“. Tento podtitul podčiarkuje úzky vzťah sociológie a vedeckého komunizmu, pričom sa zároveň zvyrazňuje špecifickosť prístupu poznávania spoločenských javov a problémov. Vo všetkých základných štúdiách, ktoré sú v roku 1972 uverejnené v časopise *Sociológia*, sa programovo prejavuje väzba sociologického hľadiska na vedecký komunizmus.

V redakčnom úvodníku prvého čísla *Sociológie*, ktorý je nazvaný *Miesto a úlohy spoločenských vied po XIV. zjazde KSC* sa kladie dôraz na uplatňovanie triedneho prístupu. Tento prístup je zárukou prehlbovania jednoty vedeckej objektivity hodnotenia spoločenských javov a procesov. V redakčnom úvodníku sa tiež hovorí o potrebe kritického prístupu k prejavom revizionizmu a oportunistizmu, pričom si redakčná rada kladie za úlohu nadväzovať na všetko cenné a pozitívne, čo sa dosiahlo v minulom vývoji československej sociológie. V závere úvodníka sa píše, že sa už nesmie pripustiť žiadny odklon od teoretických a metodologických postulátov marxizmu-leninizmu.

Všetky tieto skutočnosti, ale najmä obsah jednotlivých štúdií uverejnených v časopise *Sociológia* v roku 1972 sú dôkazom toho, že základné myšlienky XIV. zjazdu KSC v rôznej rovine všeobecne pozitívne ovplyvnili zameranie a riešenie obsahových problémov. Takmer v každej obsiahlejšej štúdii je zvýraznená nielen teoreticko-poznávací funkcia sociológie, ale súčasne i funkcia ideologicko-výchovná. Práve tým sa stalo, že rozbor a poznatky o spoločenskej skutočnosti nadobudli nielen väčšiu všestrannosť, ale boli predovšetkým hlbšie spájané s cieľmi, záujmami a potrebami socialistickej spoločnosti. Poznatky zovšeobecňované v sociologickej rovine spolu s poznatkami získanými v iných vedných disciplínach boli skromným vkladom pre pohyb spoločenskej praxe.

Zo záverov XIV. zjazdu KSC vyplýva, že medzi dôležité a naliehavé problémy, ktoré musia naše spoločenské vedy riešiť, patria i problémy sociálno-triednej štruktúry československej spoločnosti. Socialistická spoločnosť ako relatívne mladý spoločenský systém je hlboko zainteresovaná na reálnom poznaní podstaty a fungovania sociálnej štruktúry, ktorá predstavuje svojím spôsobom základný rámec rozvíjania všetkých spoločenských procesov.

V minulosti sa týmto otázkam nevenovala

patričná pozornosť, a preto sa tieto zložité, neobyčajne náročné problémy stali objektom prenikania cudzích, marxizmu-leninizmu nepriateľských tendencií. Zanedbanie triedneho charakteru našej spoločnosti vyústilo zvlášť v krízových rokoch 1968–1969. Povrchná analýza triednej a sociálnej štruktúry v ČSSR bola príčinou nielen pre povrchné hodnotenie vývojovej etapy (z čoho pramenilo i vyhlasovanie nereálnych termínov dovŕšenia socialistickej výstavby), ale predovšetkým sa tým otvárali brány pre antikomunistické zášahy a koncepcie.

Dá sa právom oceniť, že na stránkach časopisu *Sociológia* v roku 1972 je problematike sociálnej a triednej štruktúry venovaná systematická pozornosť. Možno povedať, že štúdie k týmto problémom takmer v každom čísle dominujú.

Časopis *Sociológia* mal v roku 1972 nasledujúcu obsahovo-tematickú štruktúru:

V prvom obsahovo-tematickom okruhu sú uverejňované základné štúdie, ktoré pojednávajú o problémoch sociálnej a triednej štruktúry v teoreticko-metodologickej rovine, s dôrazom na potrebnosť jej výskumu, ale súčasne sa veľká pozornosť venovala i analýze jej jednotlivých prvkov; k problematike výskumu robotníckej triedy, družstevného roľníctva; k otázke triednej genézy našej inteligencie a otázkam prekonávania podstatných rozdielov medzi mestom a dedinou. Posledné číslo *Sociológie* (č. 6) pojednáva o uvedených problémoch v sovietskej spoločnosti.

Základné štúdie o sociálnej štruktúre sovietskej spoločnosti sú motivované 50. výročím vzniku ZSSR. Potrebnosť týchto štúdií je zvlášť naliehavá už aj preto, že v krízových rokoch 1968–1969 bola pravicovými oportunistami, revizionistami a antikomunistami popieraná všeobecná platnosť leninizmu v našich podmienkach.

Autori, ktorí analyzujú sociálnu a triednu štruktúru sovietskej spoločnosti a jej prvky, nezabúdajú ukázať skúmané problémy z hľadiska ich vzniku súčasného stupňa ich vývoja a perspektívy. Uplatnenie tohto hľadiska v podstate znamená uplatnenie konkrétno-historického prístupu pri skúmaní spoločenských javov a problémov.

Za veľmi podnetné považujem to, že autori vo svojich štúdiách ukazujú cesty zbližovania tried a skupín, mesta a dediny v jednej krajine, a zároveň ukazujú všeobecné zákonitosti zbližovania sociálnych štruktúr jednotlivých socialistických krajín. J. Hrabina v štúdii *Zmeny sociálno-triednej štruktúry v sovietskej spoločnosti* napísal:

„V procese víťazstva socializmu, predsta-

vujúceho výrazný medzník víťazstva socializmu nielen v ZSSR, ale i v krajinách svetovej socialistickej sústavy vôbec, sa značne zbližili sociálne štruktúry jednotlivých socialistických krajín. Vývoj, ktorým prešli socialistické štáty pod vedením marxistickoleninských strán, umožňuje porovnať sociálnu štruktúru a nastoľovať problémy všeobecného a zvláštno v triednej štruktúre jednotlivých socialistických krajín. Rozhodujúce však je ešte dominantné formovanie internacionálnej materiálno-spoločenskej i ideovo-výchovnej bázy pre formovanie a dotváranie profilu celých spoločenských štruktúr s výrazným internacionálnym, čo do podstaty rovným sociálno-politickým zameraním. Sociálno-triedna štruktúra je teda v podstate rovnaká, tvorí ju robotnícka trieda, družstevné roľníctvo a inteligencia. Každá z týchto skupín má však v jednotlivých krajinách svoje špecifické osobitosti, vyplývajúce z historických a národných podmienok výstavby socializmu. V ZSSR už budujú komunizmus, niektoré krajiny sú v počiatočnom štádiu etapy budovania vyspelej socialistickej spoločnosti a iné sú v prechodnom období od kapitalizmu k socializmu. Aj táto skutočnosť poukazuje na teoretickú a metodologickú náročnosť skúmania socialistickej sociálno-triednej štruktúry. Pri jej skúmaní nemožno vystačiť iba s registrovaním súčasných faktov, ale dané fakty sa žiada marxisticky analyzovať v troch časových rovinách: z hľadiska minulosti, prítomnosti a budúcnosti. Úspešné zvládnutie tejto skutočnosti je kľúčom k spoločnému splneniu úloh, ktoré pred marxistických teoretikov v oblasti spoločenských vied stavajú ich komunistickej strany, t. j. skúmať zákonitosti rozvoja socialistickej spoločnosti v tej-ktorej socialistickej krajine a vteľovať ich poznanie v účinnej podobe do praktickej politiky strany.⁴¹

Keď čítame základné štúdie zamerané k otázkam triednej a sociálnej štruktúry, nadobúdame jednoznačné presvedčenie, že dôsledné uplatňovanie triednych hľadísk z pozícií marxizmu-leninizmu dáva záruku, že sa už nemôžu opakovať recidívy z krízových rokov 1968—1969 v tejto dôležitej a zložitej oblasti. Oceňujeme skutočnosť, že autori (J. Hrabina, J. Zvara, R. Roško, F. Tažký, Z. Štastný, A. I. Jakušov a J. Zemko) poukazovali na základné teoreticko-politické východiská pri skúmaní problémov triednej a sociálnej štruktúry a riadení spoločenských procesov. Autorom sa podarilo realizovať požiadavku konfrontácie zmien v sociálno-triednej štruktúre socializmu a kapitalizmu, pričom systém používaných faktov a ich interpretácia z pozícií marxizmu-leninizmu vynieva jednoznačne v prospech plánovitej a dynamicky sa rozvíjajúcej sociálnej a triednej štruktúry socializmu. Pri čítaní uvedených štúdií dospievame tiež k záveru, že sú písané z pozícií robotníckej triedy a jej svetovej úlohy a nie z pozícií pozitivistického pozorovateľa, ktorý je len na povrch nezauja-

tý, pretože v skutočnosti stráni konzervatizmu. Ukazuje sa, že straníckosť v oblasti spoločenských vied, ak je spojená s vysokou odbornosťou, znásobuje silu vedeckého poznania.

Do druhého obsahovo-tematického okruhu patria štúdie, ktoré sú výrazne metodologického charakteru. Väčšina týchto štúdií pojednáva o metodologických problémoch sociologických výskumov. Týmito otázkami sa už dlhší čas zaoberá známy slovenský metodológ M. Katriak. Bádateľom v oblasti sociológie a vedeckého komunizmu je známe, že tento autor patril medzi prvých, ktorí už dávno poukazovali na nebezpečenstvo mechanického preberania pojmového aparátu z nemarxistickej sociológie a na obmedzenosť nemarxistických analýz sociálnych problémov.

V *Sociológii* č. 4/1972 je uverejnená obšiahla stať M. Katriaka, ktorá je nazvaná: *Aplikácia monografického prístupu pri skúmaní sociálnej štruktúry*. V tejto štúdií poukazuje na zložitosť spoločenskej reality, z čoho nesporne vyplýva i náročnosť na vedecké skúmanie a voľbu adekvátnych prístupov, postupov a metód vedeckého bádania.¹ Za základné východiská skúmania spoločenských javov, a teda aj sociálnej štruktúry, považuje teoretické a metodologické princípy, ktoré sú založené na dialektickom a historickom materializme. Tieto princípy sú: 1. historickomaterialistický prístup k skúmaniu a výkladu, explikácií i spoločenskej skutočnosti ako prírodno-historického procesu; 2. ekonomická determinovanosť spoločenských javov, vrátane sociálnej štruktúry; 3. triedny boj, triedny antagonizmus ako základ na pochopenie vývinu spoločenských štruktúr; 4. aplikácia materialistickej dialektickej metódy na skúmanie vývinu, rozpornosti a fungovania sociálnej štruktúry; 5. skúmanie a hodnotenie spoločenských javov a procesov z triedneho aspektu, t. j. aspektu budovania socialistickej a komunistickej spoločnosti; 6. objektívnosť skúmania javov spoločenského života (objektívna sociologická metóda, Lenin) a z nej vyplývajúci nomotetický charakter výsledkov tohoto skúmania. Z tohto momentu vyplývajú možnosti plnej spoločenskej (praktickej, gnozeologickej a ideologickej) angažovanosti marxistickej sociológie.³ Tieto prístupy treba uplatniť nielen na skúmanie problémov v makroštruktúre, ale i na problémy mikroštruktúr, ktoré sú prvkami makroštruktúr. „Ide tu o mikroštruktúrny prístup, alebo lepšie, presnejšie povedané, o aplikáciu monografického prístupu. Tento prístup, jeho aplikácia v príslušnom rozsahu môže zabezpečiť, že obraz, ktorý získame tzv. sekundárnou analýzou štatistických údajov, týkajúcich sa globálnej spoločnosti, bude úplnejší, vernejší, že naše poznanie tejto spoločnosti bude všestrannejšie a hlbšie, a tým úplnejšie a pravdivejšie.⁴ Potreba skúmať mikroštruktúrne javy nie je teda samoúčelná záležitosť, ale akútny problém determinovaný nevyhnutnosťou poznať našu spoločnosť úplnejšie.

¹ *Sociológia* č. 6/1972, s. 495.

² *Sociológia* č. 4/1972, s. 285.

³ *Sociológia* č. 4/1972, s. 286.

⁴ *Sociológia* č. 4/1972, s. 288.

Martin Katriak, keď hovorí o nevyhnutnosti a potrebnosti sociologického monografického výskumu (ktorého predmetom je jeden prípad, nejaká sociálno-ekonomická jednotka, rodina, kolektív, závod, dedina), poukazuje jednak na jeho výhody a jednak na jeho obmedzenosť. Zo štúdie je zrejmé, že v súvislosti so zameraním výskumu sociálnej štruktúry socialistickej spoločnosti v podmienkach Slovenska, ktorý plánuje uskutočniť Sociologický ústav SAV v rokoch 1971—1975, bude sa realizovať i monografický výskum, ktorým by sa zistilo, aké „premeny sociálnej štruktúry v politickom, ekonomickom, sociálnom a kultúrnom rozvoji na našej dedine nastali pod vplyvom socialistickej industrializácie, veľkovýrobných vzťahov v poľnohospodárstve, pod vplyvmi nových výrobných vzťahov a socialistickej demokracie. Dokreslil by sa ním obraz sociálnej štruktúry Slovenska a vyplnili by sa medzery, ktoré nevyhnutne vznikajú pri aplikácii makroštruktúrálného prístupu.“⁵ Vyslovujeme názor, že takýto vysoko erudovaný štúdiu metodologického charakteru by naša sociológia potrebovala viac.

Ostatné štúdie, ktoré sa zaoberajú metodologickými otázkami, sú štúdie zamerané „k miestu a funkciám modelov vo vzťahu sociologickej teórie a empirie“ (J. Schenk); štúdia pojednávajúca o problémoch: „*Miesto agregátových údajov v sociológii*“ (A. Ritomský—J. Bunčák); *Obsahová analýza ako metóda sociologického výskumu*“ (O. Zukalová). Všetky tieto štúdie sú uverejnené v čísle 4.

Osobitný význam má štúdia nazvaná *Diskusné problémy štruktúry marxistickej sociologickej teórie*, ktorú napísali A. Sirácky a K. Rychtařík. Vzhľadom na to, že táto štúdia bola zároveň publikovaná v Sociologickom časopise č. 1/1972, nebudeme sa jej obsahom zaoberať. Český čitateľ má možnosť si ju prečítať celú v českom jazyku.

Metodologické štúdie sú v *Sociológii* uverejňované i v rubrike *Z odkazu klasikov*. Zaujímavú štúdiu, adekvátnu tomuto názvu, uverejnil v prvom čísle *Sociologie* J. Pašiak. Autor analyzuje vznik marxistickej sociológie v konfrontácii s nemarxistickou sociológiou a podrobne rozoberá prednosti marxisticko-leninskej metodológie a metódy skúmania spoločenských javov. V závere si vši-ma, ako K. Marx pri koncipovaní programu časopisu *Deutsch-Französische Jahrbücher* formuluje otázku triedneho prístupu a straníckosti pri hľadaní spoločenskej pravdy ako nevyhnutného metodologického prístupu pri vysvetľovaní spoločenských javov. Marx tu poznamenáva: „To znamená, že nám nič nebráni spojiť svoju kritiku s kritikou politiky, s určitou straníckou pozíciou v politike, čiže spojiť ju so skutočnými bojmi a stotožniť ju s nimi.“⁶

Veľmi oceňujeme rubriku, ktorá je nazvaná *Boj proti revizionizmu a buržoáznej ideológii*. Štúdie tu uverejňované predstavujú tretí okruh obsahovo-metodickej zameranosti

časopisu. Materiály v tejto rubrike sú vecné a erudované. Časopis *Sociológia* sa tak významne podieľa na úlohách, ktoré sú pre spoločenské vedy dané závermi XIV. zjazdu a dnes i ideologickým plénom ÚV KSČ konaného v októbri 1972.

M. B. Mitin v štúdií nazvanej *Problémy boja proti buržoáznej ideológii a antikomunizmu*, ktorá je uverejnená v prvom čísle *Sociologie*, napísal: Súčasný ideologický boj tvorí jeden z frontov ostrého ideologického zápasu dvoch systémov — kapitalizmu a socializmu. Tento front je skutočne univerzálny, zahŕňa politiku, spoločenský život, vedu, kultúru, slovom súhrn duchovných hodnôt.⁷ Programové zameranie časopisu *Sociológia* na tento okruh problematiky treba oceniť i z toho dôvodu, že rešpektuje poučenie z minulého obdobia. Nie je nijakým tajomstvom, že to bola práve sociológia, ktorá bola pravicovými revizionistami najviac zasiahnutá. Preto je celkom na mieste, že návrat k marxistickým pozíciám v našej sociológii treba chápať i ako angažovanosť v boji proti buržoáznej ideológii a antikomunizmu. Je to potrebné i preto, že naši protivníci v súčasnosti do boja proti komunizmu čím ďalej tým viac zapájajú vedeckých pracovníkov, špecialistov v rozličných odboroch.

M. B. Mitin píše, že „ich boj s komunizmom navonok vyzerá dokonca ako súperenie rôznych vedeckých názorov a ideí.“⁸ Ďalej poznamenáva: „Proces, scientifikácia antikomunizmu prebieha v rôznych formách. Práce sociológov obsahujú nielen vedeckú terminológiu, ale spravidla aj štatistické dáta, komplexné rozpočty, teoretické prognózy atď. Antikomunisti sa usilujú podložiť svoje koncepcie analýzou (prirodzene falzifikujúcou) jednotlivých faktov a konkrétnych udalostí. Preto je prirodzené, že súčasný boj s antikomunizmom kladie na nás nové požiadavky.“⁹

Niektoré základné otázky, ktoré sú obsiahnuté v štúdií M. B. Mitina, rozoberá i fundovaná informácia o výsledkoch medzinárodného sympózia, zameraného na otázky boja proti súčasnej antikomunistickej ideologickej diverzii a jej pôsobeniu proti socialistickým krajinám. Sympóziu zorganizoval v dňoch 29. 2.—3. 3. 1972 v Prahe ústav ML ÚV KSČ a VŠP ÚV KSČ s medzinárodnou účasťou.

Súhrnnú informáciu o priebehu a výsledkoch uvedeného sympózia napísal do 4. čísla *Sociologie* J. Kvasnička pod názvom: *Veda v boji proti antikomunistickej ideologickej diverzii*. Autor podáva obsahlu charakteristiku jednotlivých referátov a ukazuje v nich dominantné myšlienky. Aj tu sa potvrdila akútna potreba účinnejšej medzinárodnej koordinácie vedeckovýskumnej práce v tejto oblasti s cieľom zefektívniť a zintenzívniť boj svetového komunistického hnutia a pokrokových síl proti antikomunistickej a antisovetskej ideologickej diverzii a propagande.

Veľmi podnetná je v tomto kontexte i štúdia E. Urbánka pod názvom: *Ku kritike*

⁵ *Sociológia* č. 4/1972, s. 293.

⁶ *Sociológia* č. 1/1972, s. 61.

⁷ *Sociológia* č. 1/1972, s. 67.

⁸ *Sociológia* č. 1 1972, s. 68.

⁹ *Sociológia* č. 1 1972, s. 68.

Dahrendorforej koncepcie tried uverejnená v 4. čísle *Sociológie*. Zvlášť cenné na uvedenej štúdií je to, že autor ukazuje na konkrétnom príklade chyby a nedostatky, „ktoré sa prejavili pri nekritickom, povrchnom, jednostrannom a často málo informovanom preberaní pojmov, kategórií alebo koncepcií aj iných nemarxistických sociológov kapitalistických krajín.

Aj z Dahrendorfa sa preberali iba nektoré časti jeho teórie konfliktov a tried, boli zabúdané a bez akejkoľvek zásadnej kritiky ponechané jeho neoprávnené útoky a výčitky voči Marxovi a marxizmu.¹⁰ Je dobré, že táto štúdia sa objavila na stránkach „*Sociológie*“ už aj preto, že západonemecký sociológ R. Dahrendorf svojimi prácami značne ovplyvnil v 60. rokoch rozvoj československej sociológie, čo v konečnom dôsledku znamenalo oslabovanie triedneho skúmania spoločenských javov a problémov.

Kritika Dahrendorfových základných východísk skúmania spoločenských javov je vecná a dôsledná. Pod zorným uhlom marxistickej kritiky sa jeho koncepcia javí ako obmedzená a neschopná skúmať všestranné spoločenské javy a problémy. Dahrendorf, i keď útočil proti Marxovi a marxizmu, považoval za potrebné často Marxa citovať a tým i uznať jeho prínos v oblasti vied skúmajúcich spoločnosť. Dahrendorf ani v jednej svojej práci neukázal cestu ako odstrániť sociálnu nerovnosť. To je typická črta pre všetkých nemarxistických teoretikov a práve tým patrí Dahrendorf do frontu tých nemarxistických sociológov, ktorí majú „bojovné antimarxistické“¹¹ zameranie a priemyslenejšiu a dôslednejšiu apologetiku spoločnosti založenej na princípoch triednej nerovnosti.

Do štvrtého obsahovo-tematického okruhu patria štúdie, ktoré sa zaoberajú otázkami mládeže a mladej generácie. Tejto problematike sa v poslednom čase u nás venuje zvlášť veľká pozornosť. Stále sa však pociťuje nedostatok informácií o živote mladých ľudí v socialistickej spoločnosti. Práve preto treba oceniť, že v časopise *Sociológia*, najmä v 5. čísle, je päť štúdií, ktoré sa zaoberajú otázkami mládeže. Sú to štúdie: *Socialistická spoločnosť a mládež*, autor J. Hrabina; *Základné ciele komunistickej výchovy mládeže a SZM*, autor E. Sýkora; *Marxistická koncepcia mládeže*, autor J. Suchý; *Strana a Komsomol*, autor E. Bugajev a štúdia od sovietskeho sociológa L. N. Kogana.

Jeho štúdia nazvaná *Súčasná mládež a duchovná kultúra* má zvlášť veľký význam, lebo vysvetľuje, prečo sa v súčasnej buržoáznej a antikomunistickej ideológii venuje veľká pozornosť otázkam mládeže. Píše, že treba zavrhnúť pokusy buržoáznych sociológov rozoberať problémy mládeže globálne, hovoriť o duchovnej kríze sovietskej mládeže. Nie sovietska, ale buržoázna mládež v kapitalistických krajinách sa nachádza v takejto kríze“.¹²

Štúdie E. Sýkora a J. Suchého boli predmetom v programe rokovania už na celoštátnej konferencii pojednávajúcej o „Sociologických aspektoch komunistickej výchovy mládeže a SZM“. Informáciu o tejto konferencii, ktorá sa konala 12.–14. 6. 1972 v Smoleniciach, napísal L. Macháček do *Sociológie* č. 5. Nazdávam sa, že problematike mládeže by sa mala na stránkach *Sociológie* venovať sústavnejšia pozornosť už aj preto, že XIV. zjazd KSČ a ideologické plénum v októbri 1972 zdôraznili úlohu vedy v systéme komunistickej výchovy a utvárania vedeckého svetového názoru. Bolo by žiadúce, aby sa v *Sociológii* objavili závažnejšie štúdie, ktoré by pojednávali o metodologických problémoch skúmania mladej generácie v našej československej spoločnosti. Prirodzene i štúdie, v ktorých by boli zovšeobecňované poznatky o mládeži zo socialistických krajín, najmä o mládeži v ZSSR. Škoda, že v časopise *Sociológia* nebola v r. 1972 ani jedna závažnejšia štúdia, ktorá by pojednávala o poznatkoch mládeže, získaných sociologickým výskumom v posledných dvoch rokoch. A to napriek tomu, že poznatky získané metódou sociologického výskumu u nás už existujú.

Do piateho obsahovo-tematického okruhu patria všetky informácie, ktoré sú uverejňované v rubrike *Zo sociologického života*. Sú tu najrôznejšie informácie: o koncepcii práce niektorých ústavov, ktoré skúmajú problematiku z aspektu sociologického: informácie o sympóziách, konferenciách a činnostiach jednotlivých sekcií Slovenskej sociologickej spoločnosti. Zvlášť erudované sú informácie z pera známeho autora O. Mošnera. Jeho prednosťou je, že dokáže podať obraz o seminári či konferencii a zároveň vybrať najpodstatnejšie problémy a podať o nich kvalifikovanú informáciu.

Do šiesteho obsahovo-tematického okruhu patria recenzie a anotácie. *Recenzie* sú nielen veľmi významným zdrojom informácie o vydaných knihách so sociologickou tematikou, ale — a to platí len o dobrých recenziách — plnia i funkciu poznávaciu. Vyslovujem názor, že by sa malo ďaleko viac pozornosti venovať recenziám a dbať na ich vyššiu erudovanosť, obsahovú hĺbku.

Sociológia s podtitulom *Casopis pre otázky sociológie a vedeckého komunizmu* vo veľkej miere riešila problematiku, ktorá bola v úzkom vzťahu k praxi a životu našej socialistickej spoločnosti. Zvlášť si cením, že to bolo bez ujmy teoretickej a metodologickej úrovne. Závery XIV. zjazdu KSČ sa nestali pre časopis len deklaratívnou záležitosťou, ale návodom a východiskom. Zdá sa, že väčšia väzba sociológie na vedecký komunizmus zvýraznila analytičnosť a komplexnosť riešených problémov v jednotlivých štúdiách najmä tých, ktoré sa zaoberali otázkami sociálnej a triednej štruktúry socialistickej spoločnosti.

Štúdiu J. Hrabinu a J. Zvaru, ktorá je v prvom čísle *Sociológie* nazvaná *Industriali-*

¹⁰ *Sociológia*, č. 4/1972, s. 332.

¹¹ *Sociológia*, č. 4/1972, s. 338.

¹² *Sociológia*, č. 5/1972, s. 452.

začný proces a zmeny v triedno-sociálnej štruktúre národov ako základ národnostnej politiky KSC je možno považovať za úspešný pokus uplatnenia jednak sociologického prístupu a metodologickej dimenzie vedeckého komunizmu v dialektickej jednote pri dodržaní zásad špecifičnosti týchto vedných disciplín.

Metodologickým základom marxistickej sociológie je teória historického materializmu, ktorá je spoľahlivým a v praxi overeným základom pre objavenie a ovplyvňovanie spoločenských procesov a predvídanie ďalšieho vývoja a zmien v makroštruktúre i mikroštruktúre tej-ktorej spoločnosti. Na tomto metodologickom základe sú písané v *Sociológii* všetky štúdie.

Alexander Fazik

G. N. Čerkasov: Sociologija truda i profsojuzy (Sociologie práce a odbory)¹

Moskva, Profizdat 1970, 190 s.

Kniha sovětského autora G. N. Čerkasova je zajímavým příspěvkem k problematice, kterou se pokouší řešit oblast sociologie nazývaná *sociologií práce*. V Sovětském svazu je v posledních letech věnována této problematice pozornost nejen v teoretické rovině, ale i v konkrétních výzkumech (V. I. Jadov. A. G. Zdravomyslov a další).

G. N. Čerkasov, mimo jiné ekonom, se obrací svou prací k odborovým pracovníkům a srozumitelnou formou v pěti kapitolách seznamuje čtenáře s některými poznatky sociologů, kteří se zabývají složitým fenoménem — prací.

Předností jeho pohledu na pracovní činnost a vztahy lidí v pracovním procesu je snaha komplexně analyzovat jevy související s prací. Tato přednost je však současně i jistou nevýhodou. Instruktivní forma výkladu, kterou autor volí, nemůže totiž vyčerpat komplexnost analyzovaných jevů, ale jen upozornit, že složité jsou a že je s tím třeba počítat. Cílem práce je tedy spíše vytyčení problémů než jejich řešení.

Jádem první kapitoly, nazvané *Bez sociologie nelze vědecky řídit*, je problematika vztahu sociologické teorie a konkrétních sociologických výzkumů. Poukazuje se zde na význam sociologického postižení sociální reality při řešení takových nežádoucích jevů, jako je disfunkční mobilita kádrů, při utváření správných názorů na intenzitu určitých druhů práce apod.

Sama sociologie práce je však pojímána značně široce, takže se přibližuje u nás chápání ergonomie: „Co může přispět k vytvoření komplexní vědy o práci a zajistit vnitřní jednotu ve zkoumání procesů práce bez ohledu na rozsahy položených otázek a vybrané objekty? Podle našeho názoru k tomu má dnes nejbližší sociologie práce.“²

Každý autor má určité právo na vlastní pohled na zkoumaný předmět. Definice, sama o sobě precizní, zpravidla nevyřeší nic z konkrétních úkolů, které před vědou stojí. Je faktem, že komplexní pohled na pracovní

činnost lidí je cílem souboru věd zabývajících se z různých hledisek působením lidí v pracovním procesu (fyziologie práce, psychologie práce, sociální psychologie práce, ekonomika práce apod.). Klade-li si sociologie práce za cíle integrační pohled na uvedený fenomén, nesmí zapomenout, že je to úkol — s ohledem na diferencovaný stupeň znalostí různých věd — nemalý a pro jednotlivce těžko splnitelný. Každá věda, jejímž předmětem je taková důležitá činnost člověka, jako je práce, disponuje dnes již rozsáhlými poznatky, pro jednotlivce takřka nezvládnutelnými.

Bude-li však sociologie práce postupně získávat poznatky z výzkumů, doplňovat a upřeshňovat teoretická tvrzení, lze optimisticky hodnotit její užitečnost pro řízení společenských procesů bez ohledu na to, že ještě dnes či zítra nebude vědou „komplexní“ ve smyslu jí připisovaných vymezení.

Poměrně značnou pozornost (44 s. — celá kniha má 191 s.) věnuje autor v této kapitole nástrojům, abecedě sociologických zkoumání. Další kapitola pak v podstatě popisuje běžně užívané procedury a techniky, které patří do vybavy sociologů zabývajících se sběrem a zpracováním empirických dat.

Zajímavější a podnětější je v tomto ohledu kapitola třetí, nazvaná *Sociologie práce a NOT*. V organizacích zaměřených na výrobu či poskytování služeb je pochopitelná snaha klást důraz na ekonomickou efektivnost, kterou lze vyjádřit v peněžních jednotkách. G. N. Čerkasov se však správně domnívá, že ekonomický efekt není jediným a prvořadým cílem. Volí pojem „sociální efekt“, který je v interakci s úzce pochopenou účinností z pohledu ekonomů.

Sociální efekt chápeme rovněž v závislosti na organizačně technických opatřeních. Jinak tento pojem — pro jeho úvahy významný — hlouběji neobjasňuje. Snaží se však o jeho postižení pomocí soustavy ukazatelů: vztahu k práci, pracovní schopnosti, zdravotního stavu, úrovně výrobní kvalifikace, všeobecného vzdělání a kultury pracujících.

Vztah k práci je složitý sociální jev, který může být zachycen empirickými údaji. G. N. Čerkasov uvádí dvě skupiny ukazatelů pro měření této relace, tzv. *objektivní* a tzv. *subjektivní*; má-li být vztah k práci správně postižen, je nutno vycházet z obou.

K tzv. objektivním počítá např. ukazatele výsledku práce, stupeň odpovědnosti a svědomitosti v práci, projevující se kvantitou i kvalitou produkce apod. K subjektivním ukazatelům počítá např. spokojenost s prací, specializaci apod.

Přehlédneme-li všechny jím uváděné ukazatele a porovnáme-li je s vágním pojmem „sociální efekt“, nabízí se otázka propojení teoretické a operativní roviny sociologických analýz. Tento problém však sám o sobě přesahuje oblast sociologie práce. Je však neobvykle závažný, zejména pro zdůvodnění „přeskoku“ z pojmové sféry do oblasti empirických pozorování. Nutno brát v úvahu

¹ Překlad knihy vyšel koncem r. 1972 v nakladatelství Práce.
Recenzované dílo, s. 31.